

Gorazd Makarovič: *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008, 246 str. (Razprave in eseji ; 60)

Nova knjiga Gorazda Makaroviča govori o široki pahljači vprašanj. Njen osrednji predmet je oblikovanje in poimenovanje etničnih identitet in pripadnosti pred nastankom slovenske narodne zavesti in nastanek in trajanje etničnih stereotipov, ob koncu pa avtor svoje spoznanja poveže še v širšem razmisleku o etničnosti na splošno, pa tudi o značilnostih etnične zavesti v zamejstvu in o političnih manipulacijah v kontekstu polpreteklih političnih konfliktov v Jugoslaviji.

Uvodoma navede kot izhodišče svoje razprave nekaj bistvenih prvin etničnih opredelitev in ugotavlja, "da sta edini bistveni prvini, ki ju imajo vse etnične tvorbe, ime in zavest pripadnosti skupnosti in da z opisom kulture neke skupnosti nikakor ni mogoče opredeliti njene etnične identitete", "da so zavesti o etničnih identitetah raznolike", "da so etnične identitete spremenljivke", "da je etnična identiteta proces" itd. Posebej poudari, da je nujno, da se romantične in mitične predstave jasno kategorialno ločijo od znanstvenokritično preverjenih dejstev in da je zato raziskava etničnih identitet v obdobjih pred slovensko narodno zavestjo potrebna naloga.

V prvem delu se posveča etnonimom v priimkih, saj nam ti, glede na dejstvo, da so neposredna pričevanja o etničnih zavestih pred slovensko narodno zavestjo izjema, največ povedo o nekdanjih predstavah navadnih ljudi o drugih etničnih skupinah in podobah o svoji etnični skupnosti. Etnonimski priimki seveda pričajo o etničnih predstavah okolja, v katerih so nastajali, in komaj kaj o etničnih skupinah, ki imajo isto ime, kot ga vsebuje neki etnonimski priimek (npr. slovenski priimek Turk priča o etničnih predstavah naših prednikov in posredno komaj kaj o Turkih). Najprej spregovori o etnonimih v priimkih, naslonjenih na govore (na nemške, hrvaške, italijanske, madžarske, na istroromunski govor, na slovenske govore) in iz njih izvaja mnoge zanimive sklepe. Tako na primer pravi, da priimki Kragnez, Cragnoilino, Krainer, ki so bili zelo pogosti na ozemlju nekdanje dežele Kranjske, pomenijo človeka, ki govori

kranjski jezik, ne pa človeka iz Kranjske, kjer so bili vsi Kranjci, govorili pa so različne jezike; kot je zapisal Valvazor, so sodili med običajne jezike na Kranjskem dalmatinski, hrvaški, vlaški, kočevski, istrski, italijanski, nemški, kranjski, seveda pa so bili slovenski govori, takrat imenovani kranjski jezik, najbolj razširjeni.

370 Avtor se nato posveti vprašanju o vsebini pojmov Slovenci in slovensko in nasploh uporabi etnonimov pri protestantskih piscih Primožu Trubarju, Adamu Bohoriču in Sebastjanu Krelju in ugotavlja, da moremo pridevnik slovenski v naši protestantski književnosti pomensko prevesti v današnjo slovenščino kot slovanski ali točneje zahodni južnoslovanski. Po njegovem gre za staro etnično ime Slovanov oz. krovni naziv za etnično različne skupine ljudi, ki govorijo sorodne južnoslovanske jezike. V podkrepitev te teze avtor med drugim navaja, da je Trubar v predgovoru v Matejev evangelij te etnične skupine, ki govore in razumejo slovenski jezik, izrecno določil (imenoval jih je Kranjci, Korošci, Štajerji, Dolenci, Bezjaki, Krašovci, Istrijani, Krovati) in da je menil, da morejo ti preprosti Slovenci razumeti besede v kranjskem jeziku.

V poglavju o pogledih na jezike, narečja, etničnosti in narod avtor nadalje govori o tem, da so pridevnik slovenski in imeni Slovenec in Slovenka med izobraženci v 17. stoletju na Slovenskem in v bližnji sosesčini krovno pomenili ilirsko, se pravi slovansko med Jadranskim morjem in Donavo. To ponazarja z deli humanista Hieronimusa Megiserja (v naslovu svojega večjezičnega slovarja je navedel ilirski jezik, ki se imenuje tudi slavonski, v besedilu pa sinonimno uporabil tudi Windisch) in Gregorija Alasia da Sommaripa (v italijansko-slovenskem slovarju je slovenski jezik imenovan lingua Schiaua, kar je pomenilo slovanski jezik). Podobna poimenovanja jezikov in govorov so bila navadna vse do 19. stoletja, termina Slovenec in slovenski jezik pa sta dobila sedanje vsebine šele v zgodnjem 19. stoletju.

V naslednjem poglavju pa avtor prikaže poglede izobražencev na jezikovno-teritorialne etnične skupnosti in pravi, da so v Valvasorjevi *Slavi* jeziki in noše pomembna določila etničnih skupin na Kranjskem. Zanimivo pa je tudi, da je bilo pojmovanje narodnosti ljudi, določljive z zemljepisnim območjem, pokrajino, deželo ali državo, v 17. stoletju nekaj navadnega in da je bila vsebina pojma "natio" ob koncu srednjega veka in v zgodnjem novem veku bliže zemljepisnemu kot jezikovnemu kriteriju, pri čemer jezikovni nikakor ni bil nujen ali odločujoč.

Na tedanja pojmovanja etničnih skupnosti se navezuje posebno obsežno pojmovanje o noši kot etničnem znaku. Med evropskimi izobraženci je namreč že v 16. stoletju naraslo zanimanje za noše prebivalcev svojih, bližnjih in daljnih dežel in noše oziroma nekatere vrste noš ali samo nekateri njihovi deli so dobili za opazovalca pomen etničnega znaka. Avtor ponazori in podrobno komentira izredno zanimivo slikovno gradivo: Albrehta Dürerja portret Rezijanke ali Korošice iz Kanalske doline, upodobitve noš v *Slavi vojvodine Kranjske* Janeza Vajkarda Valvasorja, na zemljevidu Kranjske Dizme Florjančiča, v delih Balthasarja Hacqueta (predvsem *Oryctographia carniolica* in *Abbildung und Beschreibung der südwest – und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*) in še nekaterih drugih. S tem izredno zanimivim gradivom Gorazd Makarovič ponazori ustvarjanje stereotipov, njihovo ponavljanje in kopiranje med različnimi avtorji, opozori tudi na ikonografijo etničnih atributov in na prevzemanja motivov, od položajev teles do

kosov oblačil; vse to je utrjevalo etnične stereotipe oz. predstave o nošah kot etničnih znakih (tako npr. na str. 148 združi šest upodobitev kranjske oziroma gorenjske ženske noše iz konca 18. in začetka 19. stoletja, ki kažejo variante ene in iste upodobitve iz Valvasorjeve *Slave*).

Sledijo poglavja o etnonimih v priimkih, naslonjenih na imena slovenskih pokrajin in dežel (npr. Bloke, Bohinj, Dolenjsko, Gorenjsko itd.), na imena tujih pokrajin in dežel (npr. Bavarska, Bosna, Karnija itd.), na imena za tuje etničnosti (npr. Bezjak, Cigan, Poljak, Švab itd.); v primerjavi z njihovim bogastvom in raznovrstnostjo je očitno manjša bera priimkov, ki bi nastali z naslonom na ime mesta, trga ali vasi in pričali o lokalnih etničnostih, kar pa ne pomeni, da jih ni bilo. Po avtorjevem mnenju obstajajo indici o občutju mestne, trške in vaške pripadnosti, ki je združevalo ljudi ne glede na njihove družbene in druge razlike in se je vzdrževalo zlasti v kontrastu z okoliškim in drugim plemiškim in kmečkim prebivalstvom; gre torej za zavest etničnega značaja. Na tem mestu je to izredno zanimivo in zgoščeno besedilo nekoliko nejasno, saj pušča razmerje med etnično in lokalno zavestjo in priimki nekoliko nedorečeno.

371

Ob koncu knjige pa avtor preide k razmišljanju o perečih vprašanjih današnjega časa, o odnosih v etničnih skupnostih, o odnosu do drugih, do tujcev, o medetničnih negativnih stereotipih, o mednarodnih etničnih antipatijah, o slabšalnih pomenih etnonimov. Opozori na prekrivanje lokalne, pokrajinske, deželne in govorne identitete pri posameznih skupnostih, pri čemer se je šele v 19. stoletju uveljavila tudi jezikovno-narodna zavest. Pri skupnostih v zamejstvu, kot so Rezijani, beneški Slovenci in Vendi, je dominantna pokrajinsko-govorna domača etnična zavest, ki jo le med izobraženci prekriva tudi plast slovenske narodne zavesti. Pravzaprav ima bralec pri branju drugega dela knjige vtis, kot da gre že za uvod v neko novo knjigo, saj se avtor ob koncu loti zapletenih vprašanj o etničnosti v popolnoma sodobnem kontekstu, do zlorabe narodne zavesti v vojnah na tleh bivše Jugoslavije.

Gorazd Makarovič je s to knjigo prispeval pomembno novost za slovensko etnologijo, ki se tem vprašanjem večinoma ogiba, čeprav se z njimi latentno srečuje, pa tudi za širšo humanistiko in družboslovje. S poznavanjem etnološkega in umetnostnozgodovinskega gradiva in interdisciplinarno razgledanostjo je posegel tudi v jezikoslovje, imenoslovje in etimologijo, pri čemer je odprl mnoge nove poglede, ki kar kličejo po odzivih¹. Nedogmatska širina in odprtost za nove interpretacije dajeta temu delu posebno vrednost.

Mojca Ravnik

¹ Prvi je sledil kmalu po izidu. Gl. Silvo Torkar: Gorazd Makarovič: Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke. Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo, *Glasnik SED* 48/3, 4, 2008, str. 116–117.